

*Ірина Максимлюк
(Івано-Франківськ, Україна)*

НАРОДНІ ТРАДИЦІЇ У ТВОРЧОСТІ ПРОВІДНИХ ХУДОЖНИКІВ-ГРАФІКІВ ІВАНО-ФРАНКІВЩИНИ

Потреба переосмислення подій та явищ минулого з метою створення цілісної картини розвитку українського мистецтва є одним із актуальних питань у вітчизняному мистецтвознавстві. Ключем до розуміння цих явищ є дослідження творчої спадщини українських митців, які тяжіли до стилістики народних художніх промислів. У статті розглянуто творчість Івана Пантелюка, Гната Колцуняка, Остапа Гнатюка і Миколи Гrepиняка. Визначено основні чинники, що зумовили художньо-стилістичну спрямованість робіт художників та їх зв'язок з народним мистецтвом. Акцентовано увагу на аналізі графічних робіт митців, джерелом творчих інспірацій яких є народні художні промисли.

Ключові слова: графіка, народне мистецтво, різьба по дереву, орнамент, декоративність.

The need of rethinking events and phenomena of the past in order to create a coherent picture of the development of Ukrainian Art is one of the topical issues in the Ukrainian art criticism. The key to understand these phenomena is the research of the Ukrainian artists' creative heritage that gravitated to the style of folk crafts. The article deals with the art activity of Ivan Pantelyuk, Hnat Koltsunyak, Ostap Hnatiuk and Mykola Hrepunyak. The main factors, caused artistic and stylistic directivity of the artists' works and their relationship to folk art, were distinguished. The attention was focused on the analysis of graphic artists' works, the source of creative inspirations of whom is traditional crafts.

Keywords: *graphics, folk art, woodcarving, decor, ornamentality.*

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми вивчення, збереження та примноження національної культури неодноразово висвітлювалися провідними українськими істориками, етнографами, мистецтвознавцями. Зокрема, втілення традицій народного мистецтва у творчості сучасних митців Івано-Франківщини розкривали П. Арсенич, В. Ханко, О. Соломченко, Р. Дреботюк, Н. Лаврук, М. Яновський. Дослідниця Т. Сафонова, вивчаючи орнаменталізм сучасної графіки, аналізує екслібриси українських митців, зокрема Івана Пантелюка. У монографії О. Лагутенко «Українська графіка першої третини ХХ століття» згадується про зв'язок з традиціями народних промислів в орнаментальних мотивах Гната Колцуняка. Графічному доробку Остапа Гнатюка присвячені публікації В. Барана, М. Вуянко, М. Якимечка. Творчість Миколи Гrepиняка висвітлено у публікаціях дослідника Гуцульщини, етнографа, краєзнавця І. Пелипейка.

Мета статті – аналіз процесів збереження і трансформації народних традицій у мистецтві графіки Івано-Франківщини ХХ століття; дослідження творчого доробку художників-графіків Івано-Франківщини, роботи яких тісно пов'язані з традиційною художньою культурою, зокрема з народними промислами Прикарпаття; визначення особливостей творчого методу івано-франківських графіків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Серед плеяди митців початку ХХ століття вирізняється талановитий художник Гнат Колцуняк (1888–1937), родом із села Яворів Косівського повіту. Він відомий як мистецтвознавець, художник-орнаменталіст, член етнографічної комісії НТШ. Працював у Львові і Коломиї. До 1918 року вивчав етнографію Гуцульщини [1, с. 235].

Художник цікавився книжковою і прикладною графікою, проектував настінні розписи, орнаменти для керамічних і дерев'яних виробів (майолікова таріль із гербом Галичини, 1913) [3], театральні декорації, стилізував мотиви українського народного мистецтва в дусі сецесії. Його оригінальні рисунки «Гуцульські мотиви» видавалися як

кольорові поштові листівки накладом товариства слухачів політехніки «Основа», видавництвом «Русалка» у Львові (1914), видавничою спілкою українського учительства в Коломиї і користувалися великим попитом [1, с. 236]. Цикл листівок зацікавлює писанковими орнаментами, поданими у формі стрічкової композиції, а також композиціями «Голубець» та «Герб Галицької України». Ще кілька листівок видані у місті Жовква (видавництво «Основа») у 1920-х роках. Це великодні листівки з мотивами гуцульських розписів на декоративно-ужиткових предметах. Кожна листівка містить прізвище автора, хоч оригінальна манера виконання легко вирізняється серед інших. Гнат Колцуняк особливо делікатно використовує білий колір у трактуванні орнаменту, що створює ефект тонкого мережива. Митець багато уваги звертає на деталі, символічні елементи народної орнаментики, відтворення кольорів, завдяки чому його листівки дихають автентичністю традиційного мистецтва горян [10]. У березні 1912 року товариство «Видавнича Спілка Українського Учительства» в Коломиї започаткувало видання серії (40 творів) «светкових карток» з гуцульськими мотивами з написом «Христос Воскрес» авторства молодого художника-етнографа Гната Колцуняка [11].

Творчість Г. Колцуняка тяжіє до декоративного орнаментування. Геометричні й рослинні орнаменти стають провідною темою у книжковій графіці художника. Так, наприклад, відому його обкладинку до книжки видавництва «Новітня бібліотека» (1912–1913, НМЛ) прикрашає щільно скомпонований орнаментальний декор, що складається із зображення двох павичів, симетрично розташованих рослинних і спіралеподібних мотивів. Стилістично Гнат Колцуняк наближає мотив павича до народного мистецтва. Його малюнок перетворюється на суцільне мереживо, яке уподібнює обкладинку до коштовного виробу. На книжковому оформленні позначився фаховий досвід художника, отриманий завдяки його роботі в інших мистецьких галузях – у кераміці, театральній декорації, ужитковій графіці [12, с. 33]. Художник оформляв обкладинки творів Івана Франка («Мойсей»), Леся Мартовича («Народна ноша»), Михайла Яцкова («Смерть бога») та інших відомих письменників-краян [11].

Екслібриси Івана Пантелюка – це маленькі графічні шедеври, своєрідне і цінне явище національної культури, пов'язане з давньою традицією. Художні книжкові знаки засвідчують самотність таланту їх автора, дозволяють виявити місце його творчості в історії розвитку західноукраїнського екслібриса.

У композиціях книжкових знаків Івана Пантелюка зберігаються і набувають подальшого розвитку традиції, на основі яких екслібрис отримує яскраву національну форму. Мистецтво графіки на Гуцульщині, на протигагу декоративно-прикладному мистецтву, – явище рідкісне, нетрадиційне, але й не випадкове. Розглядаючи дрібну тиражовану графіку, графічні мініатюри, зокрема, екслібриси, можна кваліфікувати творчість Івана Пантелюка як діяльність художника-самоука, як феноменальне явище на тлі графічного доробку прикарпатських митців.

З раннього дитинства батько навчав сина успадкованого ремесла бондаря. Пізніше юнак захопився орнаментальним різьбленням, експериментував у графіці [18]. Івану Пантелюку так і не вдалося здобути спеціальної художньої освіти. Проте праця у згаданій сфері припала йому до душі й стала справжнім творчим покликанням, адже вона вимагає особливого мистецького обдарування, скрупульозного малюнка, точності штриха і лінії, зібраності, а головне – вміння стисло і влучно віднайти графічний еквівалент особистості, котра є власником книжкової колекції. Серед колег митця почали називати першим графіком, вихідцем з Гуцульщини [23, с. 49]. Іван Пантелюк прийшов у мистецтво екслібриса саме через традиційне ремесло різьбяр [18]. З часом різець художника стає точнішим і виразнішим, а створені ним книжкові знаки – досконалішими.

Виконання мініатюрних композицій у дереві, що слугує основою для екслібрисів, вимагає не лише високої технічної, майже філігранної майстерності, а й

загостреного відчуття матеріалу, який різьбитися [18].

Образний лад екслібрисів І. Пантелюка побудований на етнографічно-фольклорній основі, вони постають національно-своєрідними творами, щедро насиченими орнаментально-декоративними деталями. Книжковий знак Івана Пантелюка набув неповторного стильового забарвлення – це довершеність декоративної гри чорного й білого, що ґрунтується на використанні мотивів і прийомів народного мистецтва, поєднуючись з витонченістю графічної мови орнаментальних зображень [4, с. 3–4].

Характерна риса творчого методу художника – досконале володіння шрифтом, оригінальність його вирішення у кожному творі. Шрифт несе не лише смислове, адресне навантаження, а й стає закономірною, невід’ємною частиною самої композиції, акцентом, що надає їй необхідної декоративності, органічно поєднуючись з орнаментальними зображеннями. Орнаментика, за якою приховується певна символіка, є визначальною рисою екслібрисів Івана Пантелюка і найповніше відповідає ідейно-образному задумові його творів [4, с. 4].

Аналізуючи екслібриси художника, дослідниця Т. Сафонова підкреслює, що візитною карткою у творчості І. Пантелюка є геометричні орнаментні лінійки як орнаментальні обрамлення і розетки, які набувають у екслібрисі значення візерунка [17].

Залежно від графічного вирішення і манери виконання декоративно-орнаментальних екслібрисів, відбитки можуть сприйматися по-різному. Іван Пантелюк найчастіше оперує такими символами: ромбом (екслібрис для бібліотеки ім. Марка Вовчка, 1997 р.); солярними знаками (екслібрис для Олексія Кузьменка, 1981 р.); восьмикутною зорею (екслібрис для Романа Фіголя, 1969 р.); безконечником (екслібрис для бібліотеки Музею народної архітектури України, 1980 р.) [17].

Демонструючи широкі можливості українського орнаменту, художник створив також цілу низку екслібрисів з портретами відомих українців: Б. Хмельницького, Т. Шевченка, М. Гоголя, І. Котляревського, Л. Українки, М. Леонтовича та інших [15, с. 168].

Вагомий творчий внесок у розвиток західноукраїнської графіки зроблено Остапом Гнатюком – людиною своєрідного таланту і неповторної творчої індивідуальності. За освітою – прикладник, хоча його творчість різнопланова – він працював у графіці, в малярстві, виконував і монументальні твори, практикував різьбу по дереву [21, с. 58].

За порадою викладача Р. Закіна та рекомендацією директора Козинської школи П. Чверди О. Гнатюк обрав для навчання Косівське училище прикладного та декоративного мистецтва (1957-1962) [5, с. 246]. Саме там він набув перших фахових знань і саме там розпочалось становлення як митця. Вчився на відділі художньої обробки дерева. Крім різьблення, захоплювався живописом, історією світового мистецтва, графічними техніками. Остапу Гнатюку добре вдавалися різьблені вироби, бо з юності навчився цінувати і використовувати текстуру дерева, випукло «добувати» з нього потрібне зображення [22]. Його різьблені в дереві декоративні тарілки (1961) з портретами Тараса Шевченка, Лесі Українки, космонавтів Юрія Гагаріна і Германа Титова експонувались на республіканській художній виставці, а потім були придбані кількома музеями України [2].

Під час навчання в Косові за порадою народного художника Володимира Масика з Києва опанував техніку гравюри. Вже перші його роботи в цій техніці «Діти весною у вербовій долині», «Господар полонини» та «Нові гроші» експонувались на Республіканській виставці в Києві у 1961 році [5, с. 246]. Основою для розвитку пластичної мови графіка став набутий Остапом Гнатюком досвід у декоративній різьбі по дереву, що сприяло більш виразній індивідуальній манері його графічних творів.

Зауважимо, що художник самостійно різьбив і власноруч оформляв кожну свою

роботу [19].

Згодом Остап Гнатюк працював у цеху художньої обробки дерева в івано-франківських виробничих майстернях [6]. Проте бурхлива фантазія художника виходила поза межі традиційного різьблення. Він почав інтенсивно працювати в техніці ліногравюри, створивши серії гравюр найрізноманітнішої тематики. Серед них вирізняються серія «Пори року», триптих «Гуцульське весілля», серія офортів «У Карпатах» [14]. Художник на все життя запам'ятав слова свого вчителя В. Масика: «Робіть гравюри народного змісту, то будете графіком відомим у світі». Остапа Гнатюка вже після його перших гравюр визнали такі відомі художники-професіонали як В. Касіян, О. Пашенко, Г. Якутович, М. Дерегус [5, с. 246].

Знання народного гуцульського мистецтва, багатого на яскраві барви, підказало, що гравюри у кольорі були б набагато ефектнішими [22]. Як розповідає Остап Гнатюк: «Але я не розлюбив декоративно-прикладне мистецтво Гуцульщини. Просякнуті давніми традиціями, самобутністю, твори карпатських умільців будуть для мене завжди зразком справжнього народного мистецтва. До речі, колоритне рішення ліногравюр я часто запозичую з барвистого, яскравого розпису гуцульської кераміки і писанок. Я не залишив прикладне мистецтво» [2]. Митець шукав нових прийомів у роботі, і в пошуках виникла нова техніка Остапа Гнатюка – глиномонотипія, секретами якої володів лише він. Цей метод забезпечує відчуття об'ємності зображення і багату колірну палітру, адже аквареллю і гуашню митець підсилює зображення, виконане різцем [22]. Саме цією оригінальною технікою Остап Гнатюк вирізняється серед інших графіків – він єдиний працював у техніці гравюри з підмальовкою [5, с. 246].

Твори О. Гнатюка належать до домінуючої фольклорно-декоративної течії у вітчизняній графіці 60-х років минулого століття, що мала вияв, зокрема, і в мистецтві Івано-Франківщини.

Характерна особливість творів Гнатюка – їх тісний зв'язок з народною творчістю, з образотворчим фольклором горян, із стилістикою окремих видів гуцульського мистецтва, зокрема з багатими традиціями плоскої різьби по дереву. Це високохудожні твори графіки зрілого майстра, наповнені радісною святковістю та дзвінкою декоративністю. Автор використовує свіжо-яскраві та соковито-насичені фарби, котрі гармонійно розсипає на зразок вишивки – від синьо-ультрамаринових, зелено-смарагдових на всій площині з акцентами жовто-золотистих та оранжево-кармінових тонів, що вносять в зображення колірне і композиційне повнозвуччя [14].

Миколу Грепиняка знають на Прикарпатті, передусім, як талановитого різьбляра. Він – уродженець села Брустори, що на Косівщині. Член Національної спілки художників України з 1962 року, Член Національної спілки майстрів народного мистецтва України з 1991 року [20]. Його мистецтво багатоганне – це різьба по дереву, графіка, живопис, фотографія з багатоплановим композиційним і тематичним вирішенням. Роботам митця властива естетична краса і народна стилістика. Вони свідчать про близькість майстра до гуцульського буття, про його знання автентичного орнаменту, видатних історичних постатей України, вміння бачити і відтворювати красу навколишнього світу у своїх творах. Від матері Микола Грепиняк навчився розписувати писанки, при виконанні яких треба вміти наносити рівні і правильні лінії, кривульки, з яких складається орнамент. Важливо працювати над композицією, не тільки лінійно, а й із застосуванням барвистих кольорів. Можливо, ось ця мамина наука допомогла засвоїти майбутньому художнику ази графіки і живопису [13].

Переїхавши жити до Косова, Микола Грепиняк вперше побачив як працюють гравери, коли разом із київським художником-графіком Володимиром Масиком відвідав Косівських майстрів у 1965 році [13].

Важливим був візит до Коломийського музею народного мистецтва Гуцульщини, де майстер познайомився з кращими зразками народної різьби. Він наполегливо вивчає традиційну гуцульську орнаментику. Для перших виробів

М. Гrepиняка характерне поєднання традиційних мотивів гуцульської орнаментики: «кривульок», «зубчиків», «кучерів», «парканця» та інших з нескладними сюжетними композиціями, виконаними в техніці «сухої» різьби та інкрустації [9, с. 3–4].

Його книжкові знаки, в яких гармонійно поєднуються портретна графіка і орнамент гуцульської різьби, часто присвячуються Т. Шевченкові [16, с. 2]. У своїх творах художник-самоук широко використовує елементи народного орнаменту, мистецькі атрибути [8], краєвиди гір, гуцульські оселі, характерні штрихи верховинського лісового краю, старої і нової Гуцульщини [23, с. 126].

З 1959 по 1975 рік М. Гrepиняк працює в Косівських художньо-виробничих майстернях, де створює, переважно, речі декоративно-побутового призначення: тарілки, шкатулки, рахви, топірці, палиці, різьблені писанки, рамки, церковні предмети, невисокі рельєфи тощо. Поряд з виробничою діяльністю, митець присвячує себе творчій праці, бере участь у художніх виставках [9, с. 4].

У 1993 році з нагоди 60-ліття в приміщенні Косівського музею народного мистецтва та побуту Гуцульщини відбулася персональна виставка його творчого доробку. Це орнаментальні тарілки, рахви, скриньки, панно «Ісус Христос» (інкрустація в овалі), трійці, свічники, дерев'яна скульптура, малюнок олівцем, акварелі та твори малої графіки – екслібриси, а також мистецтвознавчі та краєзнавчі публікації з періодичних видань [7, с. 5].

Багато часу Микола Гrepиняк присвячує вивченню народного мистецтва та побуту гуцулів, які відображає у різноманітних творах. Своєю дослідницькою роботою – статтями, нарисами, — митець популяризував народне мистецтво, досліджуючи і вивчаючи його. Написав велику кількість статей про видатних митців Прикарпаття та їхню творчість, де висвітлив стан розвитку різних видів декоративно-прикладного мистецтва. Статті М. Гrepиняка неодноразово публікувалися в районних, обласних, республіканських газетах та журналах [13].

Висновки. В результаті розгляду творчої діяльності окремих прикарпатських графіків, чії роботи позначені використанням народних мотивів, та мистецтвознавчого аналізу їхніх творів виявлено, що художники-графіки Івано-Франківщини часто зверталися до скарбниці народних художніх промислів – різьбярства, писанкарства, вишивки, кераміки, а також історії, культури, літератури. Привабливою є для них тема Карпат. Їхня творчість насичена орнаментальними мотивами, символами, простежується тенденція до декоративності, підпорядкування пластики принципам народного мистецтва.

У графічних роботах, інспірованих народним мистецтвом, важливе місце посідає проблема відтворення історичного минулого українського народу, образного трактування фольклорно-етнографічного матеріалу. За сюжетними мотивами графічних аркушів стоять ідейно-естетичні проблеми буття, багата внутрішня культура жителів Гуцульщини.

Народні художні промисли є джерелом самовираження та ідентифікації івано-франківських художників-графіків. Це є характерною особливістю мистецтва графіки ХХ століття нашого краю.

Отже, одним із завдань піднесення національного мистецтва, зокрема графіки, вважаємо вивчення, збереження і розвиток народних традицій в сучасному мистецтві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арсенич П. І. Уродженці Прикарпаття — дійсні та звичайні члени НТШ (1873–1989) / П.І. Арсенич // Прикарпатський вісник НТШ. Думка. – 2009. – № 3(7) – С. 235–236.
2. Баран В. Досвітні вогні [Графіка О. Гнатюка з селища Жовтень] / В. Баран // Прикарпатська правда. – 1966. – 21 січня.
3. Бірюльов Ю. О. Колцуняк Гнат Миколайович [Електронний ресурс] / Ю.О. Бірюльов, П.І. Арсенич // Енциклопедія Сучасної України – Режим доступу до ресурсу: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=3160.
4. Виставка екслібрисів І. Г. Пантелюка [Текст]: Каталог / склав

- Р.В. Дреботюк. – Івано-Франківськ: Облполіграфвидав, 1983. – 40 с.
5. Вуянко М. Співець краси Прикарпатського краю Остап Гнатюк / М. Вуянко // Наукові записки. – 2003. – Випуск 7–8. – С. 245–247.
 6. Гілязова Н. М. Гнатюк Остап Романович [Електронний ресурс] / Н.М. Гілязова // Енциклопедія Сучасної України Том 5. – 2006. – Режим доступу до ресурсу: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=30644.
 7. Грепінняк М. І. М. Грепінняк. Автобіографія / М. І. Грепінняк // Голос краю. Часопис Березовських теренів. – 2003. – №1. – С. 2–5.
 8. Екслібриси Миколи Грепінняка [Художника-різьбяря, уродженця с. Брустори Косівського р-ну] // Поліття. – 1998. – № 6 (лютий).
 9. Каркадим К.Г. Виставка творів Миколи Івановича Грепінняка. Каталог / К.Г. Каркадим. – Івано-Франківськ: Облполіграфвидав, 1984. – С. 3–4.
 10. Лаврук Н. К. Творчість митців Східної Галичини в оригінальних листівках першої третини ХХ століття / Н. К. Лаврук // Вісник ХДАДМ. – 2010. – № 1. – С. 125–130.
 11. Лаврук Н. К. Українські листівки до свят початку ХХ століття: мистецтвознавчий огляд [Електронний ресурс] / Н.К. Лаврук. – Режим доступу до ресурсу: <http://univerua.rv.ua/VNS2-2011/Lavruk%20N.%20K..pdf>.
 12. Лагутенко О. А. Українська графіка першої третини ХХ століття / О. А. Лагутенко. – К.: Грані-Т, 2006. – 240 с.
 13. Микола Іванович Грепінняк – митець та дослідник народного мистецтва Гуцульщини. Магістерська робота [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://referat.co/ref/111985>.
 14. Миколайчук С. Довершеність графічного пейзажу [Про творчість художника-графіка Остапа Романовича Гнатюка] / С. Миколайчук // Західний кур'єр. – 1999. – 30 квітня.
 15. Нестеренко П.В. Історія українського екслібриса // Наукове видання / П.В. Нестеренко. – Київ: Темпора, 2010. – 328 с.: іл.
 16. Пеліпейко І. А. Його надихає Шевченко / І. А. Пеліпейко // Рідне слово. – 2003. – 6 березня. – С. 2.
 17. Сафонова Т. В. Український екслібрис: декор и орнаментация [Електронний ресурс] / Т.В. Сафонова // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. – 2013. – № 5 (31). – С. 160–164. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.gramota.net/materials/3/2013/5-1/42.html>.
 18. Соломченко О. Добре серце художника [Про майстра екслібриса з Косова І. Г. Пантелюка] / О. Соломченко // Прикарпатська правда. – 1982. – 27 червня.
 19. Стефурак Н. Справжній митець завжди оригінальний [Про творчість художника-графіка Остапа Романовича Гнатюка] / Н. Стефурак // Галичина. – 2003. – 23 жовтня.
 20. Ханко В. М. Грепінняк Микола Іванович [Електронний ресурс] / В.М. Ханко // Енциклопедія Сучасної України Том 6. – 2006. – Режим доступу до ресурсу: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=26974.
 21. Якимечко М. Мистецька хроніка [Івано-Франківськ] / М. Якимечко // Образотворче мистецтво. – 2003. – № 4. – С. 58.
 22. Яновський М. Змужіння палітри [Про творчість художника-графіка Остапа Романовича Гнатюка] / М. Яновський // Комсомольський прапор. – 1973. – 7 листопада.
 23. Яновський М. В. Срібна пряжка. Розповіді про народних митців / М.В. Яновський. – Ужгород: Карпати, 1980. – 216 с.: іл.

УДК 738.76 (21-22)

*Ірина Міщенко
(Київ, Україна)*

ГРАФІКА ПЕТРА ПЕЧОРНОГО: СИНТЕЗ ТРАДИЦІЇ ТА СУЧАСНОГО ФОРМОТВОРЕННЯ

Графічний доробок Петра Печорного – народного художника України, відомого